

Η έγνοια του θανάτου στην Ορθοδοξία

/ Γενικά Θέματα / Ειδήσεις και Ανακοινώσεις

- Πέτρος Δ. Δαμιανός, Δρ. Φιλοσοφίας - Διδακτικό Προσωπικό ΕΜΠ

**«Ὁ λαὸς ὁ καθημένος ἐν σκότει φῶς εἶδεν μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.»
(Ματθαίου Δ´ 16)**

Η έγνοια του θανάτου είναι κεντρική στην Ορθοδοξία όχι επειδή καλλιεργεί φόβο ή απαισιοδοξία, αλλά επειδή ο θάνατος αποκαλύπτει την αλήθεια του ανθρώπου και το νόημα της ζωής του.

Στην ορθόδοξη εμπειρία, ο θάνατος δεν είναι ένα μελλοντικό βιολογικό γεγονός, αλλά ένα υπαρξιακό μέτρο. Θυμίζει στον άνθρωπο ότι δεν είναι αυτάρκης, ότι δεν είναι αιώνιος από μόνος του, ότι η ζωή του δεν του ανήκει. Η «μνήμη θανάτου» λειτουργεί ως ρήγμα στο ψεύδος της αυτάρκειας και της αυτάρεσκης καθημερινότητας.

Γι' αυτό και οι Πατέρες δεν μιλούν για τον θάνατο ως μακάβρια εμμονή, αλλά ως πνευματικό ξύπνημα. Όταν ο άνθρωπος ξεχνά ότι θα πεθάνει, ζει σαν να είναι

θεός. Όταν το θυμάται, αρχίζει να γίνεται άνθρωπος. Η έγνοια του θανάτου επαναφέρει τη ζωή στο πραγματικό της βάθος.

Στην Ορθοδοξία, ο θάνατος δεν νοείται αυτόνομα. Νοείται πάντοτε σε σχέση με την Ανάσταση. Δεν είναι το τέλος της ιστορίας, αλλά το μεγάλο ερώτημα στο οποίο απαντά ο Χριστός. Αν δεν ληφθεί σοβαρά ο θάνατος, τότε και η Ανάσταση καταντά συμβολισμός ή ηθικό μήνυμα. Η Εκκλησία επιμένει στη σκληρότητα του θανάτου για να μην εξασθενήσει τη ριζοσπαστικότητα της νίκης επάνω του.

Επιπλέον, η μνήμη θανάτου έχει έντονη ηθική και θεραπευτική διάσταση. Όταν ο άνθρωπος γνωρίζει ότι ο χρόνος του είναι πεπερασμένος, αλλάζει κριτήρια. Μικραίνουν οι ματαιότητες, αποκαλύπτονται οι σχέσεις που έχουν αληθινό βάρος, απογυμνώνονται τα πάθη από τη λάμψη τους. Ο θάνατος γίνεται έτσι δάσκαλος ζωής, όχι εχθρός της.

Ιδιαίτερα στον μοναχισμό, η μνήμη θανάτου δεν οδηγεί σε παραίτηση, αλλά σε ένταση ζωής. Ο μοναχός ζει «σαν να πεθαίνει κάθε μέρα» για να μην αναβάλλει τη μετάνοια, την αγάπη, την προσευχή. Όχι επειδή περιφρονεί τη ζωή, αλλά επειδή τη θεωρεί υπερβολικά πολύτιμη για να τη σπαταλήσει.

Τέλος, στην ορθόδοξη θεολογία ο θάνατος συνδέεται άμεσα με τη σχέση. Ο μεγαλύτερος φόβος δεν είναι ο βιολογικός αφανισμός, αλλά ο χωρισμός: από τον Θεό, από τους άλλους, από το νόημα. Η Εκκλησία θυμίζει τον θάνατο για να καλλιεργήσει τη δίψα της κοινωνίας και όχι την αυτάρκεια του εγώ.

Έτσι, η έγνοια του θανάτου στην Ορθοδοξία δεν είναι λατρεία του τέλους, αλλά φροντίδα για την αλήθεια της ζωής. Είναι η σιωπηλή ερώτηση που συνοδεύει κάθε πράξη: ζεις όπως κάποιος που θα πεθάνει ή όπως κάποιος που ήδη ζει αιώνια;

Χωρίς το ευ-αγγέλιο υπάρχει δυστυχία;

Το Ματθαίου Δ' 16, όπως το κατανοεί η Ορθόδοξη παράδοση, δεν περιγράφει απλώς ένα γεγονός του παρελθόντος. Περιγράφει τον άνθρωπο κάθε εποχής που ζει στη σκιά του θανάτου και την ανατολή ενός φωτός που δεν καταργεί τη σκληρότητα της ζωής, αλλά της δίνει νόημα και προοπτική. Είναι η διακήρυξη ότι το σκοτάδι δεν είναι πια το τελευταίο δεδομένο της ύπαρξης.

Ένας άνθρωπος που δεν έχει το στήριγμα απέναντι στον θάνατο, που προσφέρει ο Χριστός, δεν είναι κάτ' ανάγκη κάθε στιγμή του δυστυχισμένος. Μπορεί να είναι λειτουργικός, χαρούμενος, δημιουργικός, ηθικός. Η ανθρώπινη ψυχή έχει εντυπωσιακές αντοχές και βρίσκει προσωρινά στηρίγματα: σχέσεις, έργο, ιδέες, επιτυχίες, ακόμη και μια γενική αισιοδοξία. Όλα αυτά μπορούν να δώσουν

πραγματική ανακούφιση.

Η κρίσιμη διαφορά όμως δεν βρίσκεται στις καλές στιγμές, αλλά στις οριακές.

Ο Χριστός δεν υπόσχεται απουσία πόνου· προσφέρει νόημα μέσα στον πόνο. Δεν αφαιρεί τον θάνατο· τον τοποθετεί μέσα σε μια σχέση. Δεν εξηγεί το κακό· το αντέχει χωρίς να καταρρέει. Εκεί ακριβώς φαίνεται το στήριγμα.

Ο άνθρωπος που δεν διαθέτει αυτό το βάθος στήριξης δεν είναι απαραίτητα δυστυχισμένος στην καθημερινότητα, αλλά είναι υπαρξιακά εκτεθειμένος. Όταν χαθεί η υγεία, όταν σπάσει μια σχέση, όταν έρθει η αδικία, όταν πλησιάσει ο θάνατος — τότε καλείται να σταθεί μόνος απέναντι σε ερωτήματα που δεν απαντώνται με επιτυχίες, ούτε με αυτοβελτίωση, ούτε με καλή ψυχολογία.

Ο Χριστός, φανερώνοντας την αλήθεια, προσφέρει κάτι πολύ συγκεκριμένο: όχι απλώς παρηγοριά, αλλά σχέση που δεν ακυρώνεται από την ήττα. Όχι απλώς αξίες, αλλά πρόσωπο που κατεβαίνει στον Άδη. Όχι απλώς ελπίδα για «κάτι μετά», αλλά νόημα ήδη μέσα στο σπασμένο παρόν.

Χωρίς αυτό το στήριγμα, ο άνθρωπος συχνά αναγκάζεται — χωρίς να το συνειδητοποιεί — να κρατηθεί από τον εαυτό του. Και αυτό είναι το πιο εύθραυστο στήριγμα που υπάρχει. Γιατί ο εαυτός κουράζεται, φοβάται, γερνά, διαλύεται.

Γι' αυτό, θα μπορούσε να ειπωθεί το εξής, χωρίς περιφρόνηση και χωρίς θριαμβολογία: Όχι, δεν είναι όλοι μακριά από τον Χριστό στην παρούσα βιολογική μας ζωή δυστυχισμένοι. Αλλά όποιος δεν έχει αυτό το στήριγμα, κινδυνεύει να μείνει αστήρικτος ακριβώς τη στιγμή που το χρειάζεται περισσότερο. Και αυτό δεν είναι ηθική κρίση· είναι υπαρξιακή διαπίστωση.

Μέσα σε αυτή την κατάσταση, το Ευαγγέλιο δεν μιλά για μια ιδέα, μια φιλοσοφική θεωρία ή έναν ηθικό κανόνα, αλλά για φως. Και μάλιστα για «φῶς μέγα». Ένα φως που δεν εξηγείται απλώς, αλλά φαίνεται. Δεν πρόκειται για ψυχολογική παρηγοριά ούτε για πρόσκαιρη αισιοδοξία, αλλά για κάτι ικανό να σταθεί απέναντι στον ίδιο τον θάνατο. Το φως αυτό δεν γεννιέται από την ανθρώπινη προσπάθεια, δεν είναι αποτέλεσμα προόδου ή αυτοβελτίωσης.

Το ρήμα «ἀνέτειλεν» είναι καθοριστικό. Όπως ο ήλιος, το φως έρχεται απ' έξω. Δεν το άναψαν οι άνθρωποι, ούτε βγήκαν μόνοι τους από το σκοτάδι. Το φως τους επισκέφθηκε. Είναι δωρεά, όχι κατάκτηση. Και αυτό ακριβώς προετοιμάζει το έδαφος για το επόμενο χωρίο, όπου ο Χριστός καλεί σε μετάνοια. Πρώτα αποκαλύπτεται η αλήθεια της ανθρώπινης κατάστασης και έπειτα προσφέρεται η δυνατότητα αλλαγής τρόπου ύπαρξης.

Το αντίτιμο της καλής αγγελίας

Όμως το «αντίτιμο» της πίστης στο Ευαγγέλιο, της πίστης στην ανυπαρξία θανάτου, φαντάζει βαρύ, όχι επειδή ο Χριστός ζητά από τον άνθρωπο να εγκαταλείψει τις απολαύσεις, αλλά επειδή τον καλεί να εγκαταλείψει τον υλιστικό τρόπο θέασης της πραγματικότητας. Ο ακραίος υλισμός δεν είναι πρωτίστως η αγάπη στην απόλαυση, αλλά η πεποίθηση ότι μόνο ό,τι φαίνεται, μετριέται και καταναλώνεται είναι αληθινό. Μέσα σε αυτό το σχήμα, ο άλλος άνθρωπος παύει εύκολα να είναι πρόσωπο και γίνεται μέσο.

Σε μια τέτοια ζωή, η προσφορά πόνου στους άλλους δεν έχει τελικό αντίκτυπο στον θύτη, εφόσον δεν υπάρχει κρίση πέρα από τον κόσμο αυτόν και εφόσον το μόνο κριτήριο είναι η προσωπική ευχαρίστηση ή επιβίωση. Η ηθική γίνεται διαπραγματεύσιμη, εξαρτημένη από συμφέροντα, ισορροπίες ή κοινωνικές συμβάσεις.

Το Ευαγγέλιο έρχεται να ανατρέψει ακριβώς αυτό το πλαίσιο. Δεν λέει απλώς «μην απολαμβάνεις», αλλά αποκαλύπτει ότι κάθε πράξη έχει οντολογικό βάρος. Ό,τι κάνεις στον άλλον το κάνεις στον ίδιο τον εαυτό σου, γιατί η ύπαρξη είναι σχέση. Ο πόνος που προκαλείται δεν εξαφανίζεται μέσα στο σύστημα, αλλά εγγράφεται στο πρόσωπο, διαβρώνει ή θεραπεύει, ανάλογα με την κατεύθυνση.

Γι' αυτό και η αποδοχή του Ευαγγελίου δεν είναι ανέξοδη, όπως ισχυρίζονται όσοι δεν το αποδέχονται. Ζητά από τον άνθρωπο να παραιτηθεί από την ψευδαίσθηση ότι μπορεί να ζήσει χωρίς συνέπειες, χωρίς λογαριασμό, χωρίς εσωτερικό κόστος. Ζητά να δεχθεί ότι η ελευθερία δεν είναι ασυδοσία, αλλά δυνατότητα αγάπης, και ότι η αγάπη έχει πάντοτε κόστος.

Η βαριά πλευρά του Ευαγγελίου δεν είναι ότι απαγορεύει την απόλαυση, αλλά ότι καταργεί την αθωότητα του εγωισμού. Δεν επιτρέπει στον άνθρωπο να απολαμβάνει εις βάρος των άλλων χωρίς να πληρώνει τίμημα. Και αυτό είναι όντως δυσβάστακτο για μια κοσμοθεώρηση που θέλει τον κόσμο κλειστό, πεπερασμένο και ηθικά ουδέτερο.

Όμως εδώ βρίσκεται και το παράδοξο. Το βάρος που επιβάλλει το Ευαγγέλιο δεν είναι καταστροφικό. Είναι θεραπευτικό. Ο Χριστός δεν φορτώνει τον άνθρωπο με ενοχές, αλλά του αποκαλύπτει ότι ο πόνος που προκαλεί επιστρέφει πρώτα απ' όλα μέσα του, ότι η ζωή της απόλαυσης χωρίς ευθύνη τελικά τον αδειάζει. Το σταυρικό βάρος δεν είναι τιμωρία, αλλά η οδός προς μια χαρά που δεν στηρίζεται στην εκμετάλλευση.

Έτσι, ναι, το αντίτιμο της καλής αγγελίας για την ανυπαρξία θανάτου μοιάζει να είναι βαρύ. Είναι να εγκαταλείψει κανείς έναν τρόπο ζωής όπου ο άλλος δεν μετρά και όπου ο θάνατος ακυρώνει κάθε ευθύνη. Αλλά αυτό το βάρος δεν οδηγεί σε στέρηση ζωής. Οδηγεί σε ζωή με βάθος, όπου η απόλαυση δεν είναι φυγή και η ελευθερία δεν είναι βία μεταμφιεσμένη σε δικαίωμα.

Πηγή: pemptousia.gr